

การค้าข้ามพรมแดน
ในฐานะปฏิบัติการเชื่อมต่อโลกกับท้องถิ่น:
ผู้นำเข้ากะหล่ำปลี ด้านพรมแดนช่องเม็ก

พฤษ์ เถาวิล

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์บทบาทของผู้นำเข้ากะหล่ำปลีจากประเทศลาว ผ่านด่านพรมแดนช่องเม็ก อ.สิรินธร จ.อุบลราชธานี เพื่อแสดงให้เห็นพลวัตและความซับซ้อนของการเชื่อมต่อระหว่างโลกกับท้องถิ่นในยุคโลกาภิวัตน์ โดยใช้แนวการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำการในการทำความเข้าใจบทบาทและกลยุทธ์ทางธุรกิจของผู้นำเข้ากะหล่ำปลี บทความได้นำเสนอเงื่อนไขสำคัญอันเป็นที่มาของการเข้ามารับบทบาทผู้นำเข้า การจัดการแรงงานในการผลิตและในขั้นตอนต่างๆ ที่ต้องอาศัยสถานภาพพิเศษของการเป็นผู้หญิงวัยกลางคนชาวอีสาน และการได้รับผลกระทบจากนโยบายการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจซึ่งกลับมีผลในการควบคุมธุรกิจของพวกเธอ รวมทั้งสะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในเครือข่ายการค้า ที่ก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบเกษตรกรและคนงาน และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมแก่ประเทศผู้ผลิตกะหล่ำปลี

คำสำคัญ: การค้าข้ามพรมแดน, การกำกับควบคุม, แม่ค้า

Abstract

This article investigates a cabbage importer across borders from Laos to Thailand, at the Chong Mek border checkpoint, showing complexity and dynamism of local-global linkage in the age of globalization. Actor-oriented approach is used to analyze the roles and strategies of the cabbage importers. The article shows a condition that led a northeastern Thai female trader to become a cabbage importer, their important roles in managing labor and other procedures that related to this trading. The impact of a liberalization policy on this cross-border trade is also considered. This article critically exposes a problem underneath this cross-border trade, power relations and unequal relationships that lead to the exploitations on farmers and wage laborers as well as the environmental degradation in Laos.

Keywords: Cross-border trade, Regulation, Female trader

บทนำ

การเชื่อมต่อระหว่างโลกกับท้องถิ่นอย่างใกล้ชิดรวดเร็วและรอบด้าน เป็นปรากฏการณ์ของยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งนักวิชาการกระแสหลักมักมองความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วยความชื่นชมยินดี โดยเห็นเป็นการผสมกลมกลืนเป็นเนื้อเดียว (homogeneous) ของเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรม ในลักษณะที่ความเป็นสากลได้เข้าปกคลุมและเปลี่ยนแปลงความเป็นท้องถิ่นให้คล้ายคลึงกันทั้งโลก แต่นักวิชาการอีกส่วนหนึ่งโต้แย้งว่านั่นเป็นเพียงภาพอันผิวเผิน เพราะแท้จริงโลกาภิวัตน์กลับทำให้เกิดการตอบโต้ของท้องถิ่น เกิดเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่แตกต่างหลากหลาย (heterogeneous) ดังนั้นแทนที่เราจะมุ่งสร้างทฤษฎีอธิบายลักษณะทั่วไปของความเหมือนกันของสังคมโลก น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าที่จะสนใจการตอบโต้และก่อตัวใหม่ของความเป็นท้องถิ่น ภายใต้บริบทการขยายอำนาจของกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งการเปรียบเทียบให้เห็นสาเหตุของการทำให้เกิดลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น (Robertson 2003) การมองโลกาภิวัตน์เป็นขั้วตรงกันข้ามดังกล่าว มีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์ แต่ไม่ว่าจะมองโลกาภิวัตน์อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าการเชื่อมต่อระหว่างโลกกับท้องถิ่นเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ได้รับความสนใจศึกษาวิเคราะห์อย่างมาก เพื่อสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน

การค้าข้ามพรมแดน (cross-border trade) เป็นรูปแบบหนึ่งของการเชื่อมต่อระหว่างโลกกับท้องถิ่น โดยการค้าซึ่งเกิดขึ้นระหว่างประเทศที่มีเขตแดนติดกัน มักเกิดขึ้นในรูปเครือข่ายการค้าที่เป็นความร่วมมือของคนหลายกลุ่ม ในขณะเดียวกันการค้าดังกล่าวมักเป็นไประหว่างประเทศที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน การค้าข้ามพรมแดนจึงเป็นสะพานที่นำเอาความเป็นโลกและความเป็นท้องถิ่นไปพบกันในพื้นที่และในรูปแบบต่างๆ สำหรับประเทศไทยการค้าชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้านได้ขยายตัวอย่างสูงในสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะการค้าระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ในขณะที่ไทยมีลักษณะ

เป็นตัวแทนของกระแสโลกจากการเชื่อมต่อกับทุนนิยมโลกอย่างสูง แต่ลาวยังคงมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นอยู่ค่อนข้างมาก

บทความนี้วิเคราะห์การค้าข้ามพรมแดนโดยมุ่งพิจารณาบทบาทของผู้นำเข้ากะหล่ำปลีที่พรมแดน ในฐานะผู้เชื่อมต่อโลกกับท้องถิ่น โดยมีข้อเสนอว่า การเชื่อมต่อระหว่างโลกกับท้องถิ่น ซึ่งมีความไม่ลงรอยกันในด้านต่างๆ จะเป็นไปได้ด้วยบทบาทอันเอาการเอางานของคนในท้องถิ่น และการมีสถานภาพพิเศษอันยากที่คนภายนอกหรือกลุ่มทุนจะมาแทนที่ได้ แต่ในขณะเดียวกันคนในท้องถิ่นก็หาได้แสดงบทบาทอย่างอิสระ เพราะถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่เป็นอำนาจในระดับโลกและระดับรัฐที่มีผลต่อท้องถิ่น ดังนั้นจึงเป็นการเชื่อมต่อที่เกิดขึ้นบนกระบวนการต่อรองและปรับตัวอย่างต่อเนื่อง และการเชื่อมต่อที่เกิดขึ้นภายใต้อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในเครือข่ายทางการค้า ยังทำให้ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีเอาเปรียบผู้เกี่ยวข้องที่ด้อยอำนาจกว่า เกิดเป็นการเอาเปรียบเป็นขั้นๆ การค้าข้ามพรมแดนจึงแสดงลักษณะสำคัญของระบบทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ ในยุทธศาสตร์การสะสมทุนอย่างยืดหยุ่น (exible accumulation) โดยการแบ่งขอยการผลิตเป็นหน่วยย่อยเพื่อแสวงหาแหล่งผลิตสินค้าที่ต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด (Harvey 1990) ซึ่งในที่นี้ก็คือ การที่ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีสร้างกระบวนการค้าที่เอาเปรียบเกษตรกรและคนงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการผลักภาระเรื่องสิ่งแวดล้อมจากการผลิตที่จะเกิดขึ้นในอนาคตไปยังประเทศผู้ผลิตกะหล่ำปลี

บทความนี้ปรับปรุงจากผลการวิจัยทางมานุษยวิทยา ซึ่งเก็บข้อมูลในลักษณะข้ามพรมแดนไทย-ลาว คือที่พรมแดนช่องเม็ก อ.สิรินธร จ.อุบลราชธานี ซึ่งเชื่อมต่อกับพรมแดนวังเต่า เมืองโพนทอง แขวงจำปาสัก สปป.ลาว รวมทั้งการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านบางแห่งในลาว การเก็บข้อมูลกระทำในบางช่วงเวลาระหว่างปลายปี พ.ศ. 2547 ถึง ต้นปี พ.ศ.2550 ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ข้อเสนอของ Norman Long ในการศึกษาการเชื่อมต่อระหว่างโลกกับท้องถิ่นด้วยการให้ความสำคัญกับ “ผู้กระทำการ” (actor-oriented approach) โดยวิเคราะห์บทบาทของผู้เกี่ยวข้องในเครือข่าย

ช่วยในฐานะผู้กระทำการที่กระตือรือร้น ในบริบทการเชื่อมต่อระหว่างโลกกับท้องถิ่นที่แตกต่างกันทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม อีกทั้งผู้เกี่ยวข้องก็มีภูมิหลังและผลประโยชน์ต่างกัน การเข้าสัมพันธ์กันจึงเป็นเรื่องมุมมองของความรับรู้ การตีความ และเลือกปฏิบัติ เพื่อผลประโยชน์ของคนแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกัน (Long 2000) ดังจะนำเสนอเป็นลำดับต่อไปนี้

ผู้นำเข้ากะหล่ำปลี: ผู้เชื่อมต่อการค้าข้ามพรมแดน

การค้าข้ามพรมแดนในยุคโลกาภิวัตน์ เกิดขึ้นอย่างคึกคักและหลากหลายรูปแบบ เนื่องจากอุปสรรคทางการค้าระหว่างดินแดนถูกทำให้ลดลงจากความร่วมมืออย่างกระตือรือร้นระหว่างรัฐ และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เอื้ออำนวยต่อการค้า นับจากทศวรรษ 1990 ได้เกิดปรากฏการณ์สำคัญประการหนึ่งคือ การเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงทั้งโลกในอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อผลิตอาหาร (agro-food) ซึ่งได้รับการขนานนามว่าโลกาภิวัตน์ทางอาหาร (Globalization of Food) แม้จะกล่าวได้ว่าการค้าอาหารระดับโลก (รวมทั้งการค้าพืชผลทางการเกษตรอื่นๆ) ได้เกิดขึ้นมาแล้วนับตั้งแต่ประเทศอาณานิคมมาล่ำเมืองขึ้นเพื่อผลิตพืชพรรณธัญญาหารส่งประเทศแม่ แต่โลกาภิวัตน์ด้านอาหารก็มีความแตกต่างกันในสาระสำคัญ คือ การที่รัฐได้ลดบทบาทการเป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นผู้ควบคุมทางการค้าและเปิดทางให้กับระบบตลาด ภายใต้อิทธิพลการค้าเสรี และที่สำคัญก็คือ การมีบทบาทของบรรษัทข้ามชาติทางอาหาร ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ และการเข้าไปมีผลประโยชน์ในธุรกิจการเกษตรเหนือดินแดนต่างๆ ทั้งในด้านการเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต การเป็นผู้ซื้อผลผลิตรายใหญ่ การเข้าไปลงทุนการผลิตในต่างประเทศโดยตรง การร่วมทุนกับบริษัทท้องถิ่น หรือการส่งเสริมการผลิตในระบบพันธะสัญญา (Goodman and Watt 1997)

อย่างไรก็ตาม โลกาภิวัตน์ทางอาหารไม่จำเป็นต้องถูกผลักดันโดยกลุ่มทุนข้ามชาติ หรือทุนขนาดใหญ่ แต่อาจจะเกิดขึ้นจากกลุ่มผู้ค้าขายใน

ท้องถิ่น ที่สามารถเอาชนะอุปสรรคทางการค้า เพื่อให้การค้ามันๆ ดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพที่สุด ดังในกรณีการค้ากะหล่ำปลีผ่านด่านพรมแดนช่องเม็ก

การค้ากะหล่ำปลีผ่านด่านพรมแดนช่องเม็ก จ.อุบลราชธานี เกิดจากบทบาทอันกระตือรือร้นของกลุ่มคนที่ผลักดันธุรกิจนี้ให้เกิดขึ้น คือผู้นำเข้ากะหล่ำปลี ซึ่งเป็นชาวไทย ที่นำเข้ากะหล่ำปลีจาก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เพื่อมาขายส่งแก่ผู้ค้าในประเทศไทย สถานการณ์ที่นำไปสู่การก่อตัวของธุรกิจคือ สภาวะการผลิตกะหล่ำปลีในประเทศไทยที่ถดถอย ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ จากสภาพธรรมชาติที่เสื่อมโทรม และการผลิตที่มีต้นทุนสูงขึ้น จากค่าแรงในภาคเกษตรที่ถีบตัวสูงขึ้น และการใช้สารเคมีจำนวนมากขึ้น ในขณะที่ใน สปป.ลาว มีพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรจากดินฟ้าอากาศที่ยังบริสุทธิ์ ทำให้ผลผลิตสมบูรณ์ การใช้สารเคมีมีจำนวนน้อยกว่า และต้นทุนด้านแรงงานที่ต่ำกว่า (ในปี 2549 ค่าจ้างรายวันที่ จ.อุบลราชธานี คือ 160 บาท/วันที่เมืองปากซอของ แขวงจำปาสัก แหล่งผลิตกะหล่ำปลี คือ 10,400 กีบ/วัน หรือประมาณ 40 บาท/วัน)

ประวัติของการค้ากะหล่ำปลีผ่านด่านพรมแดนช่องเม็กเกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2538 ในบริบทการค้าชายแดนผ่านด่านพรมแดนช่องเม็กที่กำลังเติบโตอย่างต่อเนื่อง ภายหลังนโยบายการเปลี่ยนนามรบเป็นนามการค้าเมื่อต้นทศวรรษ 2530 โดยผู้ค้าพืชผลการเกษตรที่พรมแดนช่องเม็ก ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น และทำมาค้าขายมานานจนเป็นผู้กว้างขวาง ได้ชักชวนให้คนลาวหันมาปลูกกะหล่ำปลี หรือ “ผักชู”² ในภาษาลาว ซึ่งในเวลานั้นเป็นพืชที่ปลูกกันอยู่ไม่มากนักและใช้บริโภคในท้องถิ่นประเทศลาวเป็นหลัก ผู้ค้าพืชผลได้สนับสนุนเมล็ดพันธุ์ เคมีภัณฑ์ และเข้าไปแนะนำการผลิตแก่เกษตรกรลาวถึงไร่ นา นับจากนั้นผลผลิตกะหล่ำปลีที่ส่งมายังพรมแดนช่องเม็กก็เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2547 กะหล่ำปลีได้กลายเป็นสินค้านำเข้าที่มีมูลค่าการค้าสูงในลำดับ 3 โดยมีมูลค่าการนำเข้า 40.871

ล้านบาท³ (ด้านศุลกากรพิบูลมังสาหาร 2548) มีธุรกิจต่อเนื่องและการสร้างงานแก่ประชาชนบริเวณพรมแดนทั้งสองประเทศจำนวนมาก

ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีถูกเรียกขานจากคนในท้องถิ่นว่า “ขาใหญ่” หมายถึงการเป็นเจ้าของกิจการที่มีรายได้ดีและเป็นผู้ทรงอิทธิพล แต่การประกอบอาชีพนี้เป็นความสามารถเฉพาะตัว ใ้ว่าใครก็ทำได้ เพราะต้องใช้ความสามารถพิเศษในการจัดการเพื่อเอาชนะอุปสรรคทางการค้า ซึ่งศักยภาพของผู้นำเข้าแสดงออกในการกิจสำคัญด้านต่างๆ ดังนี้

ประการแรก การจัดการแรงงานขั้นตอนต่างๆ ในลาวลาวเป็นประเทศที่เปิดเข้าสู่ตลาดโลกไม่นาน (เริ่มต้นเมื่อปลายทศวรรษ 2520) แม้ว่าในระดับรัฐจะได้กำหนดนโยบายที่เปิดกว้างทางการค้าและมีข้อตกลงทางการค้าและลงทุนกับนานาประเทศมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแต่ละพื้นที่ยังมีความเป็น “ท้องถิ่น” อยู่มาก ซึ่งหมายถึง การที่ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่รัฐยังมีวัฒนธรรมและแบบแผนในการปฏิบัติเฉพาะตัว โดยไม่ได้ยึดนโยบายหรือกฎหมายของรัฐเป็นหลัก เงื่อนไขเช่นนี้ทำให้การทำธุรกิจกับคนลาวเป็นเรื่องน่าปวดหัวในสายตาของนักธุรกิจทั่วไป เพราะต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและต้องใช้ความสัมพันธ์พิเศษเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วง

ความเป็นท้องถิ่นทำให้เรื่องการค้าไม่เป็นไปตามปกติ และเรียกร้องการจัดการที่สามารถเชื่อมต่อความเป็นท้องถิ่นเข้ากับสากลได้ โจทย์ที่ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีต้องเผชิญคือ ทำอย่างไรให้เกษตรกรลาวที่ไม่คุ้นเคยกับการผลิตกะหล่ำปลีหันมาทำการผลิตบ่อนตลาด ในขณะที่การผลิตกะหล่ำปลีเพื่อการค้า ก็เป็นการผลิตที่ต้องใช้แรงงานเข้มข้นและมีประสิทธิภาพ จากนั้นต้องผ่านกระบวนการรวบรวมและขนส่งสินค้าซึ่งอยู่กระจัดกระจายและห่างจากพรมแดนไทยนับร้อยกิโลเมตร แล้วต้องคัดเกรด และบรรจุถุงอย่างรวดเร็ว เพื่อไม่ให้สินค้าเน่าเสีย ในขณะที่เกษตรกรลาวยังขาดทักษะในการผลิต และแรงงานในขั้นตอนต่างๆ ยังไม่คุ้นเคยต่อการจ้างงานอย่างเป็นระบบ ในขณะที่การจัดการขั้นตอนต่างๆ ก็ต้องเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐไม่

ทางตรงก็ทางอ้อม แต่เจ้าหน้าที่รัฐ ก็ไม่ค่อยยึดกฎหมายในการปฏิบัติ จึงมักมีปัญหาทำให้เกิดความล่าช้า หรือต้องมีค่าใช้จ่ายเบียดเบียนราษฎร

ประการที่สอง การนำสินค้าผ่านพรมแดน ก่อนปี พ.ศ. 2545 (ซึ่งเป็นปีที่น่าเอาข้อตกลงการลดหย่อนภาษีศุลกากรตามข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียนมาปฏิบัติ) ภาษ้นำเข้ากะหล่ำปลีอยู่ในระดับสูงมาก คือร้อยละ 30 ของมูลค่าสินค้า เพื่อปกป้องผู้ผลิตกะหล่ำปลีในประเทศไทย ภายใต้เงื่อนไขนี้ การนำเข้ากะหล่ำปลีตามขั้นตอนกฎหมายไม่อาจทำได้ให้กับผู้นำเข้าได้ ดังนั้นการนำเข้ากะหล่ำปลีผ่านพรมแดนช่องเม็กแทบทั้งหมดจึงเป็นการนำเข้าแบบเลี่ยงภาษี ซึ่งการนำเข้าสินค้าเลี่ยงภาษีก็ต้องอาศัยวิธีการและความสัมพันธ์พิเศษกับเจ้าหน้าที่เพื่อปฏิบัติการให้ลุล่วงได้

ประการที่ 3 การส่งสินค้าให้แก่ผู้ค้าส่งในประเทศไทย กะหล่ำปลีนำเข้าผ่านด่านพรมแดนช่องเม็กส่วนใหญ่จะส่งแก่ผู้ค้าส่งที่ตลาดค้าส่งกรุงเทพฯ (ที่ตลาดไทย และตลาดสี่มุมเมือง รังสิต เพื่อกระจายต่อไปยังภาคกลางและภาคใต้) ที่เหลือจะกระจายไปในแหล่งค้าส่งในภาคอีสาน การนำเข้ากะหล่ำปลีจากลาวสัมพันธ์กับปริมาณกะหล่ำปลีในแหล่งผลิตไทยที่เข้าสู่ตลาด ซึ่งเป็นการแข่งขันแบบตัดราคากัน ผู้ค้าส่งซึ่งเป็นลูกค้าของผู้นำเข้าที่พรมแดนจะเก็งกำไรแบบวันต่อวันว่าจะส่งสินค้าจากแหล่งไหนในปริมาณเท่าใด คำสั่งสินค้าจากผู้ค้าส่งจะผันแปรแบบวันต่อวัน ผู้นำเข้าจะต้องมีศักยภาพในการจัดการสินค้าทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ และความเร็ว ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดการตามขั้นตอนที่ 1 และ 2 ตามที่กล่าวมา

ภารกิจที่กล่าวมา บ่งบอกว่าผู้ที่จะเข้ามาแบกรับภารกิจการค้าให้ลุล่วงได้ต้องมีความสามารถพิเศษ ดังจะพิจารณาจากขั้นตอนสำคัญในการแสวงหาสินค้ามาป้อนตลาด

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าโจทย์สำคัญสำหรับผู้นำเข้ากะหล่ำปลี คือการแสวงหาสินค้าจากดินแดนลาวมาป้อนตลาดในไทยให้ทันเวลาและโอกาส ในภาวะที่มีอุปสรรคทางการค้าจากความเป็นท้องถิ่นของลาวหลายประการ

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวผู้นำเข้าฯ ได้สร้างสรรค์วิถีทางการค้าของตน โดยการไปส่งเสริมให้เกษตรกรลาวปลูกกะหล่ำปลี โดยให้ปัจจัยการผลิตไปก่อน พร้อมให้คำแนะนำและปรึกษาในการเพาะปลูก การดำเนินการดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญา ซึ่งได้พัฒนามาจนปึกหลักร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการค้ากะหล่ำปลีในปัจจุบัน เราพบอีกว่า ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีที่ด่านพรมแดนช่องเม็กเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น (นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน) โดยเป็นผู้หญิงวัยกลางคนชาวอีสาน คุณสมบัติดังกล่าวมีความสำคัญต่อการทำธุรกิจนำเข้ากะหล่ำปลี โดยเฉพาะในขั้นตอนการดำเนินการเกษตรแบบพันธะสัญญา ดังจะแสดงให้เห็นต่อไป

การเกษตรแบบพันธะสัญญาในการผลิตกะหล่ำปลี

นักวิชาการบางกลุ่มมองว่า การเกษตรแบบพันธะสัญญา (contract farming) เป็นนวัตกรรมของธุรกิจการเกษตร ที่ให้ประโยชน์แก่เกษตรกร โดยเป็นกลไกส่งผ่านเทคโนโลยี ทำให้ผู้ผลิตรายย่อยกลายเป็นผู้ผลิตที่ก้าวหน้า และเกษตรกรก็มีอิสระในการตัดสินใจภายใต้สัญญาระหว่างสองฝ่ายที่เท่าเทียมกัน แต่นักวิชาการแนววิพากษ์กลับมองว่า การเกษตรแบบพันธะสัญญาคือเครื่องมือของกลุ่มทุนในการควบคุมแรงงานของเกษตรกร โดยบริษัทสามารถลดภาระและความเสี่ยงทางการผลิต แต่กลับได้ประโยชน์สูงสุด (Clapp 1994: 78-79) ในกรณีสังคมไทยมีผู้ศึกษา การเกษตรแบบพันธะสัญญา ในการผลิตหอมหัวใหญ่ โดยใช้แนวคิดมาร์กซิสต์ ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า ในบริบทการเปลี่ยนผ่านของสังคมเกษตรกรรมในระบบทุนนิยมในประเทศไทยกำลังพัฒนา ที่กลุ่มทุนมีอุปสรรคในการรวมศูนย์ที่ดิน และควบคุมแรงงาน (เพื่อสร้างพื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่) การเกษตรแบบพันธะสัญญาเป็นสถาบันที่ถูกพัฒนาขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เพื่อเป็นกลไกชุดรีดมูลค่าส่วนเกินจากเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพด้อย โดยกลุ่มทุนไม่จำเป็นต้องไปทำฟาร์มขนาดใหญ่เอง (ประเทือง 2537: 4-11)

การเกิดขึ้นของการเกษตรแบบพันธะสัญญา เกิดขึ้นได้จากหลาย

สาเหตุ แต่ในบริบทการเปลี่ยนผ่านของสังคมในระบบทุนนิยมการ เกษตร
ของประเทศกำลังพัฒนา มักจะเกิดจากข้อจำกัดทางการผลิตและการตลาด
ของเกษตรกรทำให้ต้องเข้าสู่การเกษตรแบบพันธะสัญญาในภาวะที่เสีย
เปรียบกลุ่มทุน (เฟิงอ้าง) ดังในกรณีที่เกิดขึ้นในการผลิตกะหล่ำปลีในกรณี
ศึกษานี้ ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นข้อมูลจากเมืองปากซอญ แขวงจำปาสัก
อันเป็นพื้นที่หลักของการปลูกกะหล่ำปลี เมืองนี้อยู่บนที่ราบสูงโบลเวน
พื้นที่การเกษตรชั้นเยี่ยมของ สปป.ลาวตอนใต้ อยู่ห่างจากพรมแดนช่องเม็ก
ประมาณ 100 กิโลเมตร – เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรลาวเข้าสู่ระบบ
การเกษตรแบบพันธะสัญญาคือ

*ประการแรก การขาดแคลนเงินทุนและข้อจำกัดของการเข้าถึงปัจจัย
การผลิต การผลิตกะหล่ำปลีเป็นการผลิตพืชเงินสด (cash crop) คือต้องใช้
เงินทุนหมุนเวียนในการผลิตแต่ละรอบ และต้องใช้เงินทุนมากเมื่อเปรียบ
เทียบกับการปลูกพืชชนิดอื่น การปลูกกะหล่ำปลีในพื้นที่ 1 เฮกตาร์ (1
เฮกตาร์เท่ากับ 6 ไร่) ต้องใช้เงินทุนโดยประมาณดังนี้ ค่าเมล็ดพันธุ์ในการ
เพาะกล้า 5 - 6 กระป๋อง ราคากระป๋องละ 650 บาท ค่าปุ๋ยเคมีเฮกตาร์
ละประมาณ 20 กระสอบ กระสอบละ 650 บาท ค่าสารกำจัดศัตรูพืชตาม
ระดับความรุนแรงของโรค โดยทั่วไปจะอยู่ที่ประมาณ 2,000 - 3,000
บาทต่อเฮกตาร์ (บางคนบอกว่าสูงกว่า 10,000 บาท/เฮกตาร์) นอกจากนี้
เป็นค่าใช้จ่ายในการจ้างคนงาน (ปกติจะใช้แรงงานในครอบครัวจะจ้างคน
งานมาช่วยในยามจำเป็น) เพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจากสวนขึ้นรถ ค่าจ้างคน
งาน 40 บาท/คน/วัน (1 เฮกตาร์จะได้ผลผลิตประมาณ 40-50 ตัน)
และค่าจ้างรถขนส่งผลผลิตไปส่งแก่ผู้นำเข้าชาวไทยที่พรมแดนวังเต่า*

เงินทุนจำนวนดังกล่าวเป็นภาระที่ค่อนข้างหนักสำหรับเกษตรกรลาว
โดยทั่วไป พวกเขาพอมีทางออกอยู่บ้างต่อภาระนี้ ช่องทางที่หนึ่งใช้เงิน
ทุนหมุนเวียนที่มีจากการผลิตพืชชนิดอื่น โดยเฉพาะจากพืชที่ขึ้นชื่อของ
เมืองนี้อีกชนิดหนึ่งคือ กาแฟ เกษตรกรลาวส่วนใหญ่จะปลูกกาแฟใน
ลักษณะผู้ผลิตรายย่อยในพื้นที่ไม่มากนักโดยไม่เน้นการลงทุน แต่ปล่อยให้

เติบโตตามธรรมชาติ และเก็บเกี่ยวไปขายแก่โรงงานที่มีอยู่หลายแห่งในเมืองนี้ รายได้จากกาแพจึงนับว่าเป็นเงินทุนส่วนหนึ่งที่อาจนำมาใช้หมุนเวียนในการผลิตกล้วยปลี

อีกช่องทางหนึ่ง คือการกู้เงินมาเป็นทุน แต่ต้องเสียดอกเบี้ยสูงมากจึงเป็นช่องทางที่ไม่ดีนัก ดังครอบครัวหนึ่งที่บ้านหลัก 48 เมืองปากช่อง ที่กู้ยืมเงินจากผู้มีฐานะในหมู่บ้านเดียวกัน การกู้ยืมเงินอาศัยความสัมพันธ์จากการรู้จักไว้นั่นเอง ไม่มีการหักดอกเบี้ยค้ำประกัน เพราะที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ จึงใช้ค้ำประกันไม่ได้⁴ ดังนั้นการกู้ยืมเงินจึงเสียดอกเบี้ยสูงมาก (บอกว่ากู้เงินมาหนึ่งล้านกับ⁵ แต่ต้องส่งเงินต้นและดอกเบี้ยเดือนละ 100,000 กับ จำนวน 12 เดือน คิดเป็นค่าดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี)

แม้จะมีทางเลือกอยู่บ้างในการหาเงินมาลงทุนในการผลิต แต่ปัจจัยสำคัญของการเข้าสู่ระบบพันธะสัญญาหาได้อยู่ที่ข้อจำกัดเรื่องเงินทุนเท่านั้น หากอยู่ที่ข้อจำกัดของการเข้าถึงปัจจัยการผลิตด้วย ในตลาดที่เมืองปากเซ และที่เมืองปากช่อง มีร้านค้าปัจจัยการเกษตรโดยครบครัน แต่ราคาสูงกว่าที่ซื้อจากพรมแดนไทย โดยราคาเพิ่มขึ้นจากภาชีนำเข้าประเทศที่รัฐบาลลาวเก็บประมาณร้อยละ 15-20 ของมูลค่านำเข้า รวมค่าขนส่งของร้านค้าทำให้ราคาปัจจัยการผลิตสูงขึ้นไปรวมเป็นประมาณร้อยละ 20 เช่นราคาเมล็ดพันธุ์ที่ซื้อที่ปากช่องจะสูงถึงกระป๋องละ 650 - 700 บาท (ซื้อจากชายแดนไทยราคาประมาณ 550 บาท) ปุ๋ยราคากะสอบละ 650 - 700 บาท (ซื้อจากชายแดนไทยราคาประมาณ 550 บาท) การซื้อปัจจัยการผลิตจากร้านค้า ร้านค้าส่วนใหญ่ยินดีจะรับเงินสด ส่วนบางร้านอาจใช้เงินเชื่อ แต่ก็ต้องมีดอกเบี้ย ดังนั้นชาวสวนกะหล่ำปลีส่วนใหญ่ จึงหลีกเลี่ยงที่จะซื้อปัจจัยการผลิตในราคาสูง แต่เลือกเข้าสู่การเป็น “ลูกสวน” หรือเข้าสู่ระบบพันธะสัญญา

ประการที่สอง ข้อจำกัดในการเข้าถึงตลาดเนื่องจากโครงสร้างการตลาดกะหล่ำปลี มีลักษณะเป็นตลาดที่ผูกขาดโดยผู้รับซื้อ คือสภาวะการที่มี

ผู้ผลิตรายย่อยกระจายอยู่ทั่วไป โดยมีผู้รับซื้อคือผู้นำเข้ากะหล่ำปลีที่
พรมแดนช่องเม็ก ซึ่งมีอยู่ 7-8 คน ผู้นำเข้าล้วนแต่เป็น “ชาใหญ่”
ที่ทำการค้ามานาน และต่างรู้จักและพึ่งพาอาศัยกันทางการค้า หนทางที่
เกษตรกรลาวจะขายผลผลิตได้ ก็คือต้องขายผลผลิตแก่ผู้นำเข้าเหล่านี้
เงื่อนไขจึงบังคับให้เกษตรกรต้องขึ้นเป็น “ลูกสวน” ของผู้นำเข้าคน
ใดคนหนึ่ง ดังนั้นการเป็น “ลูกสวน” ไม่ใช่เพียงการแก้ปัญหาในเรื่องเงินทุน
และข้อจำกัดในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตเท่านั้น แต่มีความสำคัญในฐานะ
เป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตด้วย

ประการที่สาม ความรู้ในการผลิต การผลิตกะหล่ำปลีเชิงพาณิชย์เป็น
ระบบเกษตรที่เกษตรกรลาวไม่คุ้นเคย ซึ่งจะต้องใช้ความรู้และประสบการณ์
เพื่อให้ผลิตได้อย่างรวดเร็วและมีคุณภาพ การปลูกกะหล่ำปลีในด้านหนึ่งเป็น
ปัญหาในทางเทคนิค นับตั้งแต่การเพาะกล้า ซึ่งมีโอกาสสูญเสียตาม
ธรรมชาติสูง(เพาะไม่ขึ้นหรือขึ้นมาแล้วรากเน่า) แต่อย่างไรจะทำให้สูญเสีย
น้อยที่สุด ขณะเดียวกันการเป็นพืชต่างถิ่น ที่ปลูกในจำนวนมากก็มี
ปัญหาเรื่องโรคและศัตรูพืช ซึ่งจะต้องใช้เทคโนโลยี (เคมีภัณฑ์) เข้าไป
ควบคุม ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะต้องใช้ความรู้และประสบการณ์จากผู้เชี่ยวชาญ
การเข้าเป็นลูกสวนจึงทำให้เกิดความอุ่นใจว่าจะได้รับความช่วยเหลือที่
จำเป็นเหล่านี้

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว การเกษตรแบบพันธะสัญญาจึงเกิดขึ้น แต่ก็จัด
ว่าเป็นพันธะสัญญาอย่างไม่เป็นทางการ (คือไม่มีการทำสัญญากันเป็นลาย
ลักษณ์อักษร) การรับปัจจัยการผลิตของเกษตรกร เกิดขึ้นพร้อมกับข้อตกลง
กันว่า เมื่อเพาะปลูกจนได้ผลผลิตจะต้องนำผลผลิตทั้งหมด (หรือเท่าที่ผู้นำ
เข้าต้องการ) มาขายแก่ผู้นำเข้าที่ให้การสนับสนุน โดยราคารับซื้อจะเป็น
ไปตามราคาดตลาดในขณะนั้น และผู้นำเข้าก็จะหักค่าปัจจัยการผลิตออก
จากเงินที่รับซื้อผลผลิตเกษตรกร

วิธีการดังกล่าวทำให้ผู้นำเข้าประสบความสำเร็จในธุรกิจหลายด้าน

พร้อมกัน นับจากสามารถจัดหาสินค้าป้อนตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ และความเร็ว โดยลดภาระการจัดการที่ยุงยาก (พวกเธอจะโทรศัพท์ไปสั่งการลูกสวนในเครือข่าย และในเช้าวันรุ่งขึ้นสินค้าก็จะมาถึงพรมแดนตามคำสั่ง) อีกด้านหนึ่งคือการผลกระทบความเสี่ยงทางธุรกิจไปที่เกษตรกร ในแง่ของความเสี่ยงจากการผลิต คือ เกษตรกรจะต้องรับผิดชอบการผลิตเอง ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการผลิตกะหล่ำปลีมีโอกาสสูญเสียตามธรรมชาติสูง นับตั้งแต่ขั้นตอนของการเพาะเมล็ด ไปจนถึงขั้นการเติบโตจนถึงเก็บเกี่ยว ข้อเท็จจริงก็คือ ผู้นำเข้าจะคิดราคาเมล็ดพันธุ์และเคมีภัณฑ์ตามจำนวนที่เกษตรกรรับไป โดยไม่สนใจว่าจะมีปัญหาในขั้นตอนการผลิตอย่างไร ในแง่ความเสี่ยงทางการตลาด การรับซื้อถูกกำหนดตามราคาตลาดในประเทศไทย โดยปกติราคาซื้อกะหล่ำปลีที่พรมแดนจะต่ำกว่าราคาจากแหล่งผลิตในประเทศไทยกิโลกรัมละ 1 บาท (โดยโทรศัพท์ตรวจสอบราคาแบบวันต่อวัน) ซึ่งเป็นหลักประกันว่า ไม่ว่าราคากะหล่ำปลีจะผันแปรอย่างไรผู้นำเข้าก็ยังได้กำไร ในทางปฏิบัติ ราคาซื้ออาจต่ำกว่าในประเทศไทยมากกว่า 1 บาท ด้วยข้ออ้างในเรื่องต่างๆ เช่นคิดว่ากะหล่ำปลีหัวเล็ก ไม่สมบูรณ์ ส่วนในแง่ปริมาณการรับซื้อก็ไม่มีความหลักประกันที่แน่นอนว่าผู้นำเข้าจะรับซื้อผลผลิตของเกษตรกรที่ผลิตได้หมดทั้งสิ้น (เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตมาขายเกษตรกรไม่ได้เก็บเกี่ยวทีเดียวทั้งหมดจะทยอยตัดมา) ในช่วงที่สินค้าล้นตลาดผู้นำเข้า ก็อาจอ้างว่ารับซื้อไม่ไหวหรือซื้อในราคาที่ต่ำมาก⁶ ความสำเร็จทางธุรกิจอีกด้านหนึ่ง คือการเป็นผู้ขายปัจจัยการผลิต ซึ่งเป็นหนทางที่ได้กำไรแน่นอน ราคาปัจจัยการผลิตที่ผู้นำเข้าปล่อยให้เกษตรกร จะสูงกว่าราคาในตลาดที่พรมแดนไทย โดยอ้างว่าเป็นค่าจัดการอำนวยความสะดวกแก่เกษตรกร

สถานภาพและบทบาทของ “ แม่ค้าวัยกลางคนสาว (ไทย)อีสาน ”

การศึกษาเรื่องการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีข้อค้นพบสอดคล้องกันว่า ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการค้ามานานแล้ว แต่มักเป็นการค้าขนาดเล็ก

เล็ก หรือการค้าในท้องถิ่น ส่วนการค้าขนาดใหญ่และการค้าทางไกลมักจะอยู่ในมือของผู้ชาย โดยเฉพาะผู้ชายเชื้อสายจีน (Walker 1999: 138-9) ในกรณีสังคมไทย การมีบทบาทของผู้หญิงทางการค้าและการมีบทบาททางเศรษฐกิจในครอบครัวสูง มีคำอธิบายสอดคล้องกันว่า เกิดจากอิทธิพลทางความคิดของศาสนาพุทธ ที่ให้ความสำคัญกับลูกชายในฐานะผู้สืบทอดศาสนาและทดแทนคุณบิดามารดาด้วยการบวชเรียน ส่วนลูกสาวซึ่งบวชไม่ได้ การทดแทนคุณก็คือการช่วยเหลือพ่อแม่ทำมาหากิน ดูแลครอบครัว และดูแลพ่อแม่ยามแก่เฒ่า การบวชเรียนของผู้ชายในวัด นำไปสู่โลกทางธรรม และการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนของรัฐในเวลาต่อมา นำไปสู่การเชื่อมต่อกับโลกภายนอก ผู้ชายจึงให้ความสำคัญกับการรับราชการ หรือการไปค้าขายทางไกล ส่วนผู้หญิงซึ่งถูกมอบหมายให้ทำหน้าที่ทางโลก (โดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ) ก็ต้องทำงานหนักเพื่อหารายได้ค่าจุนจวนครอบครัวและศาสนา (Kirsch 1982, Keyes 1984, อคิน 2533) ส่วนในกรณีของผู้หญิงอีสาน มีการศึกษาที่เสนอว่า ความเชื่อทางศาสนาพุทธที่กำหนดบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิง สามารถใช้ได้กับกรณีของผู้หญิงอีสาน แต่ถึงแม้ผู้หญิงจะต้องทำงานหนักและทำงานที่ถือว่าไม่มีเกียรติ ผู้หญิงในสังคมอีสานก็ได้รับการชดเชยด้วยสถานภาพที่สูง จากประเพณีที่ให้ความสำคัญและอุมชูผู้หญิง เช่น การสืบทอดมรดกทางฝ่ายหญิง การที่ฝ่ายชายที่แต่งงานจะต้องเข้าไปอยู่ในอำนาจของเครือญาติของฝ่ายหญิง และการนับถือเครือญาติทั้งสองฝ่าย (สรียา และคณะ 2537: 30-49)

ในกรณีของช่องเม็ก สาเหตุที่ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีเป็นผู้หญิงทั้งหมด (รวมทั้งในการค้าอื่นๆ ด้วยที่ผู้หญิงมีบทบาทเป็นหลัก) ผู้เขียนเสนอว่าเกิดจากเหตุผลหลายประการคือ ประการแรก เป็นผลจากความเชื่อทางศาสนาที่นำไปสู่การแบ่งงานกันทำ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของนักวิชาการท่านต่างๆ ข้างต้น โดยผู้นำเข้ากะหล่ำปลีที่พรมแดนช่องเม็กได้สะท้อนความเชื่อในการแบ่งงานกันทำระหว่างชาย-หญิง ดังที่พวกเธอเรียกตัวเองว่า “แม่ค้า” และกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า สาเหตุที่ผู้ชายไม่มาค้ากะหล่ำปลี

เพราะเป็นงานที่ได้เงินน้อย (แม้ในความเป็นจริงจะได้เงินมาก) และจุกจิก ความคิดที่พวกเขามีต่อการค้ากะหล่ำปลีในที่นี้ก็คือ การค้าในตลาดสด (เพียงแค่มันขยายตัวออกไป) ซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้หญิง ที่ผู้ชายไม่ยอมมาเกี่ยวข้อง ประการที่สอง เป็นเหตุผลทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น พื้นที่ช่องเม็กเป็นตลาดนัดชายแดนมาก่อน - ซึ่งตลาดคือพื้นที่ที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญ - ก่อนพัฒนาเป็นชุมชนการค้า การนำเข้ากะหล่ำปลีเกิดจากแม่ค้าท้องถิ่นผู้กว้างขวางไปส่งเสริมให้เกิดขึ้น การนำเข้ากะหล่ำปลีจึงเติบโตมาโดยคนกลุ่มนี้ การค้าในพื้นที่พรมแดนยังต้องใช้เครือข่ายความร่วมมือ และความสัมพันธ์พิเศษเพื่อเอาชนะอุปสรรคทางการค้า (เช่นการนำสินค้าข้ามพรมแดนโดยเลี้ยวภาชี) จนกล่าวได้ว่าเวทีการค้ากะหล่ำปลีถูกผูกขาดโดยคนกลุ่มเดิม - ซึ่งเป็นผู้หญิง - มาโดยตลอด ประการที่สาม เป็นเหตุผลเชิงวิชาชีพ โดยการนำเข้ากะหล่ำปลี เป็นการค้าที่มีขั้นตอนมากและในแต่ละขั้นตอนก็มีรายละเอียดมาก (นับตั้งแต่การไปส่งเสริมการผลิต การขนส่ง การคัดเกรด บรรจุถุง ผ่านพรมแดน ส่งแก่ผู้รับซื้อในประเทศ) นอกจากเป็นงานที่จุกจิกแล้ว ในขั้นตอนต่างๆ ยังต้องใช้ความสามารถในการเจรจาหวานล่อมและต่อรอง ซึ่งเป็นบทบาทที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “แม่ค้าปากตลาด” ซึ่งโดยทั่วไปผู้หญิงจะแสดงบทบาทนี้ได้ดีกว่าผู้ชาย จึงยากที่จะมีผู้ชายมารับหน้าที่นี้

สถานภาพผู้หญิงมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินการเกษตรแบบพันธะสัญญา เราจะพิจารณาประเด็นนี้โดยเริ่มจากลักษณะบางแง่มุมของการเกษตรแบบพันธะสัญญา การเกษตรแบบพันธะสัญญาในบริบทการเปลี่ยนผ่านของสังคมเกษตรกรรมในระบบทุนนิยมในประเทศกำลังพัฒนา มักเกิดขึ้นภายใต้ระบบอุปถัมภ์ เนื่องจากการเกษตรแบบพันธะสัญญา เกิดขึ้นในเงื่อนไขที่เกษตรกรมีข้อจำกัดในการผลิตและการตลาด กลุ่มทุนจึงอาศัยเงื่อนไขนี้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือในฐานะผู้มีอำนาจเหนือกว่า ดังนั้นการเกษตรแบบพันธะสัญญาในประเทศกำลังพัฒนา จึงมีความขัดแย้งกันเองในระดับพื้นฐานก็คือ ในเชิงรูปแบบ การเกษตรแบบพันธะสัญญา ยืน

อยู่บนหลักพันธะสัญญา ซึ่งมีสมมุติฐานว่า การทำสัญญาเป็นไปโดยสมัครใจ ระหว่างภาคีที่เท่าเทียมกัน ซึ่งต่างมีสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจ โดยสมมุติฐานนี้ จึงมองต่อไปว่า ระบบพันธะสัญญา เป็นระบบที่เกิดขึ้นโดยสมัครใจและไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบแต่เป็นเรื่องของการแข่งขันและต่อรองกัน ซึ่งสอดคล้องไปกันได้กับระบบเศรษฐกิจเสรีนิยม (เกษียร 2542) แต่ในทางปฏิบัติ การเกษตรแบบพันธะสัญญา กลับดำเนินไปบนระบบอุปถัมภ์ที่เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค เป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน และเอารัดเอาเปรียบ

พิจารณาต่อไปในประเด็นความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบนี้คือ การที่ฝ่ายที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ มีความรู้สึกเชิงจิตใจต่อผู้ให้การอุปถัมภ์ ในเชิงความจงรักภักดี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความสัมพันธ์นี้มีมิติของอุดมการณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จรรโลงให้ระบบอุปถัมภ์ดำรงอยู่ได้ (อคิน 2542) หากนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาพิจารณาการผลิตกะหล่ำปลีในกรณีศึกษานี้ โดยมองในมุมของผู้นำเข้ากะหล่ำปลีที่เข้าไปเป็นผู้อุปถัมภ์ ผู้นำเข้าย่อมตระหนักดีว่าการมีอำนาจจากเงื่อนไขที่เหนือกว่าในการผลิต (อำนาจจากมิติเศรษฐกิจ) เพียงอย่างเดียว ไม่ใช่หลักประกันที่ดีในการผูกมัดเกษตรกรลาว เพราะแม้ว่าการค้าระหว่างไทย-ลาวจะเป็นไปได้ดีในทศวรรษที่ผ่านมา แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ลาวก็ยังเป็นไปอย่างอหังการเหลือ เนื่องจากการเข้าไปทำธุรกิจเกิดขึ้นในดินแดนลาว ต้องสัมพันธ์กับประชาชนลาวที่ความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม การกระทบกระทั่งหรือความไม่เข้าใจกันย่อมเกิดขึ้นได้ง่าย ในขณะที่ทางราชการลาวก็อยู่ในระบอบสังคมนิยมซึ่งมีหลักการบริหารราชการต่างกับไปไทย และเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นก็มักใช้อำนาจตามแบบแผนของตน การมีเรื่องราวกับคนลาวจึงมักไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย หรือการแก้ไขข้อพิพาทใดๆ ก็มักจะเป็นไปอย่างล่าช้า

การสร้าง ความผูกมัดกับเกษตรกรลาวโดยมิติทางอุดมการณ์หรือสร้าง ความรู้สึกจงรักภักดีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้วิจัยพบว่าความเป็น “แม่ค้าวัย

กลางคนชาว(ไทย)อีสาน” มีผลสำคัญต่อปฏิบัติการทางอุดมการณ์ และปฏิบัติการดังกล่าวก็ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ ในสุญญากาศ แต่เกิดขึ้นในบริบทของวาทกรรมหลากหลายชุดที่ล้อมรอบพวกเขาอยู่ ที่สำคัญได้แก่วาทกรรมชาติ ชาติพันธุ์ และความเป็นผู้หญิง

สำหรับคนลาวโดยทั่วไป ประเทศไทย/คนไทย มีภาพลักษณ์ 2 ด้านควบคู่กัน ด้านหนึ่งเป็นที่ชื่นชมในฐานะแม่แบบของความสมัยใหม่ ซึ่งจะได้ไม่ยาก ที่พรมแดนช่องเม็ก เราจะเห็นพฤติกรรมของชาวลาวที่นิยมซื้อสินค้าที่มาจากประเทศไทย การนิยมแต่งตัวตามแบบชนชั้นกลางไทย การนิยมสื่อมวลชนไทย แม้กระทั่งเมืองปากช่องที่ห่างออกไปนับร้อยกิโลเมตร ก็ไม่แตกต่างกันนัก เพราะคนลาวนิยมชมโทรทัศน์จากประเทศไทยที่รับได้หลายสถานี ภาพลักษณ์ของคนไทยในสายตาคนลาว ในอีกด้านหนึ่งคือด้านที่เป็นอคติ ในแง่ที่ว่าคนไทยมักเอารัดเอาเปรียบคนลาว แต่ประเด็นนี้สังเกตได้ไม่ยากนัก ในบริเวณพรมแดนช่องเม็ก สำหรับคนในท้องถิ่นคนลาวกับคนไทยจะมีสัมพันธอันดีเนื่องจากเป็นญาติกันหรือพึ่งพาอาศัยกัน สำหรับคนลาวในท้องถิ่นกับคนไทยที่ไปจากที่อื่น เช่นนักท่องเที่ยว ก็มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเพราะเป็นที่มาของรายได้พวกเขา ที่ปากช่อง ความมือดคากับคนไทยก็ไม่ปรากฏชัดเจนนัก เพียงแต่มีความระมัดระวังตัวต่อคนแปลกหน้า⁷ แม้ว่าอคติในระดับประชาชนเห็นได้ไม่ชัด แต่อคติในระดับเจ้าหน้าที่ของรัฐกลับเห็นได้ค่อนข้างชัด ซึ่งเป็นทัศนคติทั่วไปของผู้คนลาวในสังกัดพรรคคอมมิวนิสต์ ที่มีทัศนะทางประวัติศาสตร์ว่าไทยมักวางตัวอยู่เหนือกว่าและขัดแย้งกับลาว (เขียน และคณะ 2544: 14) ประกอบกับมักเกิดความขัดแย้งที่นำไปสู่ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลายๆ ครั้ง⁸ และนำไปสู่ปัญหาบานปลายทั้งในระดับรัฐและประชาชนทั้งสองประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเด็นชาตินิยม สามารถถูกจุดขึ้นโดยทางการลาวได้ไม่ยากนัก

บริบททางสังคมดังกล่าว ช่วยให้เราเข้าใจภาพลักษณ์ของผู้ค้ากะหล่ำปลีในพื้นที่การค้าได้ดี ที่ลานขนถ่ายสินค้า ซึ่งอยู่ในฝั่งพรมแดนวังเต่าของลาว ในช่วงฤดูกาลกะหล่ำปลีตอนเช้าจะมีรถบรรทุกกะหล่ำปลีจำนวนมากมา

ส่งสินค้า ที่นั่นเราจะพบกับผู้นำเข้ากะหล่ำปลีสาละวนจัดการธุรกิจของเธอ นอกจากพวกเธอทั้งหมดจะเป็นผู้หญิงวัยกลางคนชาวอีสาน สิ่งที่เหมือนกันก็คือ บุคลิกทะมัดทะแมง กล้าแกร่ง ภาพที่เราจะเห็นอยู่เสมอก็คือ การเจรจาต่อรองทางโทรศัพท์อย่างเผ็ดร้อน การหันมาสั่งการคนงานอย่างเฉียบขาด สลับกับภาพของผู้ใหญ่ใจกว้าง ที่ตอบแทนคนงานด้วยความเอาใจใส่ ซึ่งอาจแสดงให้เห็นตัวอย่างได้จากกรณีแม่ทองดี แม่ทองดีเป็นผู้นำเข้ากะหล่ำปลีรายใหญ่ เธอจะปรากฏกายพร้อมกับหมวกปีกกว้าง แต่งหน้าเข้ม สวมทองหยองและเครื่องประดับ ปกติจะมีตะกร้าพลาสติกคู่มือ ในนั้นบรรจุสมุดบัญชี และโทรศัพท์มือถือสองเครื่อง เครื่องหนึ่งสำหรับติดต่อลูกค้าในไทย อีกเครื่องหนึ่งสำหรับติดต่อธุรกิจในลาว ด้วยเสียงดังฟังชัดและพูดจาติดตลก เธอจะยุ่งอยู่กับการเดินตรวจตราสินค้าที่มาถึง พร้อมกับควบคุมทีมงานอย่างเคร่งครัด และ่วนอยู่กับโทรศัพท์ที่ไม่ขาดสาย ในบางครั้งเราจะพบกับบทบาทผู้สั่งการอันเข้มงวด แต่ก็ไม่แปลกที่จะพบว่าบางวันเธอจะนั่งเจรจาปราศรัยอย่างอารมณ์ดีพร้อมกับเลี้ยงขนมจีนและน้ำหวานแก่คนงานอย่างถ้วนหน้า

ภาพลักษณ์ของผู้นำเข้ากะหล่ำปลีในพื้นที่ปฏิบัติการทางการค้าของเธอ มีความหมายทางอุดมการณ์ต่อเกษตรกรลาว ภาพของเธอคือภาพของนักจัดการมืออาชีพผู้ทรงอำนาจ ในขณะที่เดียวกันก็คือแม่แบบของความสมัยใหม่ แต่ภาพของความน่ายำเกรงและสมัยใหม่ก็ไม่ได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่น่าไว้วางใจที่จะมาเอารัดเอาเปรียบพวกเขา เพราะถูกทดแทนด้วยบุคลิกอีกด้านหนึ่ง ที่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนชาวอีสาน โดยการทำงานที่แฝงไว้ด้วยความห่วงใยในสารทุกข์สุขดิบแบบผู้หญิง ประกอบกับภาษาและวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับคนลาว ก็ยิ่งทำให้ช่องว่างของความไม่ไว้วางใจหดแคบลง จนกลายเป็นความรู้สึกในทางชื่นชมและจงรักภักดี รวมความแล้วภาพพจน์ของผู้นำเข้ากะหล่ำปลีในสายตาของคนลาว ก็คือ “แม่พระจากประเทศที่เหนือกว่า” ที่มาให้ความช่วยเหลือเหล่าเกษตรกรลาว

การตอกย้ำความเป็นแม่พระจากประเทศที่เหนือกว่า กระทำผ่านปฏิบัติ

การหลากหลายรูปแบบ นับตั้งแต่ในคำเรียกขาน โดยบรรดาผู้นำเข้าจะเรียกตัวเองและถูกเรียกว่า “แม่”⁹ (ปกติจะเติมชื่อผู้นำเข้าต่อหลัง เช่น แม่ทองดี แม่ศรี) ส่วนชาวสวนลาวจะเรียกตัวเองและถูกเรียกว่า “ลูกสวน” โดยภาษานับเป็นการตอกย้ำบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่าย

การตอกย้ำในอีกแห่งหนึ่งเกิดจากการให้ความหมายของผู้นำเข้าต่อการกระทำของตนเอง ทั้งในการอธิบายแก่ลูกสวนและคนทั่วไป ว่าการเข้าไปส่งเสริมการปลูกกะหล่ำปลีแก่เกษตรกรลาวนับเป็นการเสียสละของพวกเขาเอง ดังที่ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีคนหนึ่งกล่าวกับผู้เขียนว่า “เราไปช่วยเขา ปกติคนลาวเขาไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้ เราก็กินทั้งเมล็ดพันธุ์ ทั้งปุ๋ย ทั้งยา ปลูกได้แล้วเราก็กินทั้งหมด เราเองก็เหนื่อย มีเรื่องจุกจิกยุ่งยากสารพัด รายได้เราก็กินไม่มากมาย ไม่บอกว่าเราไปช่วยพวกเขาจะเรียกว่าอะไร”

ภาพของแม่พระ ได้กลายเป็นกรอบในการให้ความหมายของทั้งสองฝ่าย ซึ่งอาจเป็นความหมายที่กลบเกลื่อนความขัดแย้งและเอารัดเอาเปรียบดังจะเห็นได้ในปฏิบัติการชั้นต่าง ๆ นับตั้งแต่การให้ปัจจัยการผลิตแก่ชาวสวนไปทำการผลิต ได้แก่เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช ชาวสวนมองว่าเป็นการให้ “ยืม” มาใช้ก่อนด้วยความกรุณา ดังที่พวกเขาบอกว่า “เราไม่มีเงินซื้อ ไปซื้อก็แพง ที่เมืองลาวแพงกว่าที่เมืองไทยหลายสิบบาท ไปเชื้ดกับเจ้าแก๊กก็ยาก (หมายถึงไปซื้อเงินเชื้ดกับร้านค้าที่ปากช่อง) เสียดอกเบี๊ยสูง แต่แม่เค้าให้เรามาใช้ก่อน ราคาที่ถูกกว่า” แต่ในความเป็นจริงการให้ปัจจัยการผลิตเป็นการให้ “เช่า” เพราะผู้นำเข้าช้ได้บวกค่าจัดการและกำไรที่ควรจะได้จากปัจจัยการผลิตไว้แล้ว ในกรณีที่มีการสูญเสียจากการผลิต เช่นเพาะกล้าไม่ขึ้นหรือขึ้นไม่มาก ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของการผลิตกะหล่ำปลี สำหรับชาวสวนบางรายอาจเพาะกล้าไม่ขึ้นเลยหรือสูญเสียสูงมาก ทำให้สูญเสียทั้งเงินทุน แรงงาน และเวลา แต่ผู้นำเข้าก็ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของชาวสวน โดยยังเก็บเงินค่าปัจจัยการผลิตตามจำนวนที่ชาวสวนรับไป ซึ่งเท่ากับเป็นการผลักภาระความเสี่ยงในการผลิตไปให้ชาวสวนทั้งหมด แต่ชาวสวนกลับมองไม่เห็นการเอาเปรียบในข้อนี้ ชาวสวน

คนหนึ่งอธิบายว่า “ก็เราเอาของเขามา มันก็อยู่กับการดูแลของเรา ถ้าเสียหายเราก็ต้องรับผิดชอบเอง ก็ถูกต้องแล้ว” สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ชาวสวนได้ใช้แรงงานตัวเองและครอบครัวอย่างเข้มข้น รวมทั้งเผชิญความเสี่ยงทางสุขภาพจากการใช้สารเคมี โดยที่ผู้นำเข้าไม่ต้องลงทุนใดๆ

การควบคุมประสิทธิภาพในการผลิตในบางขั้นตอนยังถูกมองเป็นการช่วยเหลือ เช่นการให้คำปรึกษาในการเพาะปลูก การให้ปุ๋ยและสารกำจัดศัตรูพืชเพิ่มเติม หรือการแนะนำเคมีภัณฑ์ชนิดใหม่ๆ เพื่อแก้ไขโรคและศัตรูพืชชนิดใหม่ๆ ซึ่งเป็นการตรวจสอบควบคุมประสิทธิภาพการผลิต พร้อมกับได้ขายผลิตภัณฑ์ใหม่ไปในตัว แต่ชาวสวนมองว่าเป็นความห่วงใยที่พวกเขาได้รับ บางคนสะท้อนว่า “บ้านเราเกษตรกรไม่เคยมาแนะนำเลย (หมายถึงเจ้าหน้าที่ทางด้านการเกษตร) มีปัญหาเราก็ไม่รู้จะถามใคร แต่แม่เพื่อนดี มีอะไรก็แนะนำ บางทีก็ส่งคนมาช่วยเราถึงสวน” ในการควบคุมประสิทธิภาพการผลิตผู้นำเข้ายังมีเทคนิคการผูกใจชาวสวนแตกต่างกันไป เช่นในกรณีที่การผลิตสูญเสียมาก ผู้นำเข้าอาจลดหย่อนค่าปัจจัยการผลิต หรือผ่อนผันการชำระค่าปัจจัยการผลิต ในกรณีนี้ก็จะทำให้ชาวสวนสำนึกในความกรุณามากขึ้นอีก พร้อมกับเป็นที่กล่าวขานถึงความใจกว้างของผู้นำเข้าคนนั้น

ในขั้นของการชำระเงินค่าปัจจัยการผลิตเป็นอีกช่วงหนึ่งที่เราจะเห็นปฏิบัติการทางอำนาจและปฏิบัติการทางอุดมการณ์อย่างชัดเจน กล่าวคือในแต่ละวันเมื่อกะหล่ำปลีของชาวสวนถูกลำเลียงมาที่ด่านพรมแดนเพื่อคัดเกรด บรรจุถุง และทยอยขนย้ายสู่ฝั่งประเทศไทย เป็นเวลาที่แม่จะชำระค่าสินค้าแก่ลูกสวน เราจะเห็นภาพชาวสวนที่รอคิวเข้ามาพบกับแม่ พวกเขาจะนั่งอยู่ตามร่มเงาเหมือนรอคอยสิ่งสำคัญ กระบวนการจะเป็นไปโดยธรรมชาติและอัตโนมัติ เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทุกวัน แม่จะเรียกลูกสวนมาที่ละคน จะไต่ถามถึงปัญหาการผลิต ผลผลิตที่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยว ปริมาณการใช้ปัจจัยการผลิต จำนวนแรงงานในครอบครัว จำนวนเนื้อที่และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่การเกษตร ฯลฯ สมุดบันทึกรายละเอียดของลูกสวนแต่ละคนจะถูกหยิบขึ้นมา แม่จะหักลบกลบหนี้ค่าปัจจัยการผลิตที่ลูกสวนรับไป กับค่า

สินค้าที่ลูกสวนจะได้รับ ในขั้นนี้ลูกสวนจะสามารถต่อรองได้ว่าจะให้หักค่าปัจจัยการผลิตเท่าใด จะขอรับค่าสินค้าเท่าใด ด้วยเหตุผลใด ลูกสวนบางคนอาจถูกกว่าล่าวตักเตี๊ยน บางคนอาจได้รับค่าชมเชย คนที่ได้รับชมเชยอาจจะได้เงินก้อนใหญ่กลับไป พร้อมกับปัจจัยการผลิตล็อตใหม่จำนวนมากขึ้น

กระบวนการดังกล่าวนี้เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์แบบซึ่งหน้า ไม่เป็นทางการ เป็นไปเสมือนคนรู้จัก มีการถามไถ่ถึงเรื่องส่วนตัวเรื่องลูกเมียญาติพี่น้อง สำหรับแม่กระบวนการนี้คือการตักตวงระดับชั้นทางอำนาจในฐานะผู้เหนือกว่า ที่เหมือนจะถามไถ่สารทุกข์สุขดิบของลูกสวน แต่จุดหมายแท้จริงก็คือ การตรวจสอบประสิทธิภาพการผลิต ในเรื่องการใช้ที่ดิน แรงงาน ปัจจัยการผลิต และความรู้ เป็นการสำรวจข้อมูลเพื่อการตัดสินใจให้เข้าปัจจัยการผลิตในงวดต่อไป และประเมินปริมาณสินค้าที่จะได้รับในรอบต่อไป ขณะเดียวกันก็เป็นการส่งสัญญาณการให้คุณให้โทษเพื่อให้รู้ว่าลูกสวนประเภทใดที่จะได้รับค่าชมเชยจากแม่และได้รับการไว้วางใจให้ทำการผลิตในเครือข่ายต่อไป สำหรับลูกสวน การได้พูดคุยกับแม่อย่างซึ่งหน้า การถามไถ่ถึงสารทุกข์สุขดิบ พวกเขามองว่าเป็นกันเองและความห่วงใยที่ได้รับ การได้สอบถามถึงปัญหาในการผลิต แสดงถึงความเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้ง ประเด็นสำคัญคือ การสามารถต่อรองได้ว่าจะขอรับเงินค่าสินค้าในงวดนี้แค่ไหน จะหักค่าปัจจัยการผลิตเท่าใด เพราะแม่จะรับฟังปัญหาและยืดหยุ่นให้ตามสมควร (แม้ว่าในความจริงการตัดสินใจจะขึ้นอยู่กับแม่ก็ตาม) ความรู้สึกนี้มีความสำคัญต่อชาวสวนลาวมากในบริบทที่การสัมพันธ์เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนรายใหญ่ในลาว ดำเนินไปอย่างเป็นทางการและพวกเขาถูกละเลยความสำคัญอย่างมาก และสุดท้ายการคุยกับแม่ก็จะจบลงด้วยคำสั่งสินค้าในงวดต่อไปและได้รับปัจจัยการผลิตสำหรับงวดต่อไป สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือชาวสวนลาวได้เงินสดติดมือกลับบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ไม่ถนัดนักในลาว และธุรกิจนำเข้ากะหล่ำปลีที่ดำเนินไปอย่างราบรื่น

ภาพธุรกิจที่กล่าวมานี้ช่างดูราบรื่นน่าพอใจสำหรับผู้นำเข้ากะหล่ำปลี แต่การเปลี่ยนแปลงไม่เคยหยุดนิ่ง การเชื่อมต่ออย่างแนบแน่นมากขึ้นของ

โลกกลับมาสถานการณ์ใหม่ๆ ที่ท้าทายมาสู่พวกเรา

พลวัตการควบคุมของรัฐกับการปรับตัวของผู้นำเข้า กะหล่ำปลี

การศึกษาของ แอนดรู วอล์คเกอร์ (Andrew Walker) ในพื้นที่
สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจทางพรมแดนไทยลาวตอนเหนือในบริบทโลกาภิวัตน์ ที่
เร่งรัดนำหลักการค้าเสรี (liberalization) มาปฏิบัติ นำไปสู่ข้อสรุปที่สำคัญ
ประการหนึ่งคือ เราไม่อาจทึกทักเองง่ายๆ ว่า การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ มี
ผลเท่ากับการทำให้อำนาจรัฐในการควบคุม/แทรกแซงเหนือกิจกรรมต่างๆ
ในพื้นที่พรมแดนลดลง แต่มันอาจเปิดโอกาสของการกำกับควบคุม
(regulation) ในรูปแบบใหม่ที่ลึกซึ้งขึ้น โดยการควบคุมอาจไม่ได้ปรากฏใน
รูปกฎหมายโดยตรง แต่เกิดขึ้นในระเบียบปฏิบัติต่างๆ ในกติกาทาง
เศรษฐกิจของโลกยุคใหม่ และไม่ได้หมายความว่า ความวุ่นวายของศักราชรัฐจะ
ลดลงและภาคเอกชนก็จะเพิ่มขึ้นในทางตรงข้าม แต่ทั้งสองส่วนอาจสอด
ประสานเอื้อประโยชน์กันและกัน เกิดเป็นพลวัตทางธุรกิจในรูปแบบใหม่ๆ
(Walker 1999:186-189) หรืออีกนัยหนึ่ง การควบคุมของรัฐและการ
ปรับตัวของธุรกิจต่างๆ ก็มีพลวัต ทำให้เราไม่อาจมองความเปลี่ยนแปลงที่
พรมแดนอย่างเป็นเส้นตรงและตายตัว

ที่พรมแดนช่องเม็ก การค้ากะหล่ำปลีก็มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งใน
ปี พ.ศ. 2545 แรงกระทำของโลกาภิวัตน์ก็ปรากฏในการนำข้อตกลงลด
หย่อนภาษีศุลกากร ตามข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN
Integration System of Preference: AISP.) มาใช้ในการนำเข้าสินค้าจาก
ลาวสู่ไทย ซึ่งกะหล่ำปลีก็เป็นสินค้าหนึ่งที่ได้รับการลดหย่อนภาษีด้วย จาก
เดิมที่มีภาษีศุลกากรอัตราสูง (ก่อนปี พ.ศ. 2545 สูงถึงร้อยละ 30 ของ
มูลค่าสินค้า) นับจากปี พ.ศ. 2545 อัตราภาษีศุลกากรลดลงเหลือร้อยละ
5 และจากนั้นก็ลดลงเป็นลำดับ (จนเหลืออัตราร้อยละ 0 ในปัจจุบัน) การ
ลดหย่อนภาษีได้ทำให้เกิดผลดีต่อนำเข้ากะหล่ำปลี เพราะก่อนหน้านี้รายได้

อัตราภาษีสูง ผู้นำเข้าลดต้นทุนด้วยการลักลอบนำเข้าโดยเลี่ยงภาษี ด้วยการติดสินบนเจ้าหน้าที่ และอาศัยช่องทางลับตามแนวพรมแดนลักลอบขนส่งอย่างซ่อนเร้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการนำเข้ากะหล่ำปลีเกือบทั้งหมดก่อนหน้านี้นำเข้าด้วยวิธีนี้ทั้งสิ้น แต่เมื่อได้รับการลดหย่อนภาษี การลักลอบนำเข้าซึ่งมีความยุ่งยาก เสี่ยง และมีต้นทุนในการจัดการ ก็ไม่จำเป็นอีกต่อไป ผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงคือผู้นำเข้า และการนำเข้ากะหล่ำปลีนับจากนั้นก็คึกคักและมีมูลค่าสูงขึ้นเป็นลำดับ

อย่างไรก็ตามควรกล่าวด้วยว่า กว่าที่จะมาถึงจุดที่ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีพอใจ พวกเขาได้ผ่านช่วงการปรับตัวที่น่าหนักใจ กล่าวคือการทำธุรกิจของผู้นำเข้า ดำเนินการในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ คือพวกเขาส่วนใหญ่ประกอบการโดยไม่ได้ออกเอกสารอนุญาตนำเข้า แต่ประกอบการในรูปบุคคลทั่วไปตามการอนุโลมของกฎหมาย พวกเขามักหลีกเลี่ยงขั้นตอนตามกฎหมาย เพื่อสะดวกต่อการค้าที่ต้องการความฉับไว ปริมาณสินค้าผันแปรไปตามความต้องการของตลาดแบบวันต่อวัน อีกทั้งประหยัดเวลาและต้นทุนที่จะต้องติดต่อกับราชการ แต่เมื่อต้องเข้าสู่ระบบลดหย่อนภาษี พวกเขาต้องเข้าสู่หลักเกณฑ์ใหม่ ๆ ซึ่งเท่ากับตกอยู่ภายใต้ระบบการควบคุมแบบใหม่ของรัฐ นับตั้งแต่การแสดงความจำนงเพื่อขออนุญาตนำเข้าแบบลดหย่อนภาษี ผู้ขออนุญาตต้องจดทะเบียนมีฐานะเป็นนิติบุคคลผู้ประกอบการนำเข้า ต้องขอเอกสารรับรองแหล่งกำเนิดสินค้าจากทางการลาว ซึ่งมักจะติดขัดล่าช้า ต้องเสียค่าธรรมเนียมหลายขั้นตอน การขออนุญาตนำเข้าจะต้องแจ้งโควตา ซึ่งในแต่ละครั้งก็มีปริมาณมาก (ไม่ต่ำกว่า 1,000 ตัน) นอกจากนั้นยังต้องมีการตรวจระดับสารปนเปื้อนโดยองค์การอาหารและยา (อ.ย.) โดยส่งตัวอย่างสินค้าตรวจเป็นระยะ ซึ่งต้องเสียค่าธรรมเนียมอีกส่วนหนึ่ง ทั้งหมดนี้ทำให้ผู้นำเข้าชนโอดโอยกับระเบียบใหม่ หลายคนถึงกับออกปากว่าไม่อยากให้ลดภาษีแต่อยากนำเข้าแบบเดิมดีกว่า เพราะถึงแม้จะต้องลักลอบนำเข้าแต่ก็ยังทำได้ง่ายและคุ้มค่ากว่า แต่เมื่อผ่านปีแรกๆ ไป ความเดือดร้อนของผู้นำเข้าก็บรรเทาลงด้วย “ตัวช่วย” ที่สำคัญคือ ได้เกิดกลุ่มคนที่อาสา

มารับจ้างทำหน้าที่เดินเรือติดต่อกับทางราชการในขั้นตอนต่าง ๆ ให้ ซึ่งเป็นการทำงานในลักษณะเดียวกับตัวแทนออกของ หรือ “ชิปปิง” (Shipping) ต่างแต่ว่าดำเนินการในลักษณะเชิงรุกเข้าหาและบริการให้แก่ผู้นำเข้าจนถึงที่ ซึ่งนับเป็นนวัตกรรมใหม่ของอาชีพ ภายใต้กฎเกณฑ์ใหม่ในพื้นที่พรมแดน¹⁰

ในฤดูกาลนำเข้ากะหล่ำปลีปี 2549 ยังมีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นอีก ครั้งนี้มาจากทางราชการลาว คือหน่วยงานราชการที่พรมแดนวังเต่า มีความวิตกกังวลต่อปัญหาสิ่งแวดลอมที่จะเกิดจากการค้ากะหล่ำปลี ซึ่งโดยปกติกะหล่ำปลีจากแหล่งผลิตจะถูกขนส่งมาเพื่อลอกเปลือกบรรจุถุงที่พรมแดนลาว ก่อนที่จะขนถ่ายมาฝั่งไทย ทำให้มีขยะเปลือกกะหล่ำปลีจำนวนมาก ทางราชการลาวจึงมีข้อบังคับห้ามทำการลอกเปลือกกะหล่ำปลีบริเวณพรมแดน นโยบายนี้มีหน่วยงานที่ขานรับอย่างเต็มที่ คือทางราชการเมืองปากซองที่จะได้ประโยชน์ จึงเสนอให้การลอกเปลือกกะหล่ำปลีมาดำเนินการที่เมืองปากซอง โดยได้จัดเตรียมสถานที่รองรับไว้ให้ที่ตลาดเมืองปากซอง ซึ่งแม้ว่าจะมีขยะเกิดขึ้น แต่ก็เป็ผลดีคือจะเกิดการจ้างงานและธุรกิจต่อเนื่องคึกคักขึ้น ปรากฏการณ์นี้ผู้เขียนมองว่าเป็นผลสืบเนื่องจากโลกาภิวัตน์ สำหรับหน่วยงานลาวที่พรมแดนนั้น การวิตกกังวลต่อปัญหาสิ่งแวดลอม ก็เนื่องมาจากการขยายตัวของการค้ากะหล่ำปลี ส่วนประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมก็เป็นความห่วงใยที่มาจากกระแสสากล อีกทั้งทางการลาวยังให้เหตุผลอีกว่า เนื่องจากด่านพรมแดนวังเต่าเป็น “ด่านพรมแดนสากล” ซึ่งจะต้องสะอาดเรียบร้อย ส่วนการตอบรับของหน่วยงานที่เมืองปากซองก็แสดงให้เห็นการตื่นตัวเข้าร่วมและหาประโยชน์จากการค้ากะหล่ำปลีที่คึกคักขึ้นภายใต้ระเบียบการค้าใหม่

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลลบอย่างสำคัญต่อผู้นำเข้ากะหล่ำปลี เพราะทำให้การจัดการขนถ่ายสินค้ายุ่งยากขึ้น และมีต้นทุนสูงขึ้น อย่างไรก็ตามพวกเขาก็พยายามรักษาระดับรายได้อย่างเต็มกำลัง ซึ่งเราจะเห็นถึงการบีบคั้นตัวเอง ขณะเดียวกันก็ผลักราคาความสูญเสียไปที่คนงาน แต่คน

งานก็พยายามต่อรองโต้ตอบเต็มที่ ดังจะพิจารณากระบวนการจัดการแรงงานในเงื่อนไขใหม่ดังนี้

ในการจัดการสินค้าก่อนนำผ่านแดนนั้น โดยปกติเมื่อกะหล่ำปลีมาถึงพรมแดนวังเต่าบริเวณลานขนถ่ายสินค้า จะมีคนงานลาว 2 กลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง กลุ่มแรกเป็นผู้หญิง ที่จะมาทำหน้าที่ลอกเปลือกกะหล่ำปลี นำกะหล่ำปลีบรรจุถุงและชั่งน้ำหนักให้ได้ตามเกณฑ์ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนงานชาย ทำหน้าที่ลำเลียงกะหล่ำปลีลงจากรถบรรทุก และหลังจากลอกเปลือกบรรจุถุงแล้ว จะนำใส่รถเข็นสองล้อ นำข้ามพรมแดนมาฝั่งประเทศไทย และลำเลียงขึ้นรถบรรทุก (คนกลุ่มนี้ถูกเรียกว่า พวกรถซุก) ซึ่งคนงานทั้งสองกลุ่มมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 500 คนต่อวันในช่วงสูงสุดของฤดูนำเข้ากะหล่ำปลี และการจ้างแรงงานนี้เกิดขึ้นเกือบตลอดปี โดยคนเหล่านี้เป็นชาวบ้านจากหมู่บ้านบริเวณพรมแดน ในแง่การจัดการแรงงานของผู้นำเข้ากะหล่ำปลี คนงานทั้งหมดจะทำงานในสังกัดของผู้นำเข้าคนใดคนหนึ่ง โดยผู้นำเข้าจะมีผู้ช่วยทำหน้าที่จัดหาและควบคุมคนงาน คนงานที่เข้ามาทำงานจึงเป็นคนที่ได้รับการคัดเลือกและยอมรับให้ทำงาน และส่วนใหญ่จะเป็นคนงานที่ทำงานต่อเนื่องมานาน การจัดการนี้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพคนงานให้ทำได้เร็ว ถูกต้อง และมีความแน่นอนสูง

เมื่อมีข้อบังคับให้ไปลอกเปลือกกะหล่ำปลีที่เมืองปากซอ ก็เหมือนกับบีบบังคับให้ผู้นำเข้าไปจ้างคนงานคนกลุ่มใหม่ที่เมืองปากซอ แต่ด้วยความต้องการใช้คนงานในสังกัดของตนเพราะมีความมั่นใจว่าทำงานได้มีประสิทธิภาพและสามารถควบคุมได้ดีกว่า ผู้นำเข้าจึงแก้ปัญหาด้วยการนำคนงานของตนไปทำงานที่เมืองปากซอ การดำเนินการนี้ทำให้คนงานกะหล่ำปลีที่พรมแดนวังเต่ากว่าครึ่งต้องตกงาน (เพราะกระบวนการทำงานที่วังเต่าลดลงหลายขั้นตอน) ในขณะที่คนงานที่ถูกนำไปที่ปากซอก็ตกอยู่ในภาวะเหน็ดเหนื่อยและเคร่งเครียด เพราะการจากบ้านไปอยู่ต่างถิ่น ไปพักค้างแรมหลายวัน ที่พักที่ผู้นำเข้าจัดให้ก็คือบริเวณขนถ่ายกะหล่ำปลีนั่นเอง (เอาพลาสติกมาล้อมไว้พอเป็นที่นอน) ซึ่งไม่มีความสะดวกใดๆ ต่อการกิน

อยู่หลับนอน และต้องทำงานหนักขึ้นเพราะคนงานที่ผู้นำเข้านำไปที่เมืองปากซอจะมีจำนวนจำกัด

ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีเองก็ถูกบีบคั้นจากการทำงานที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่การจัดการขนถ่ายสินค้าเกิดที่พรมแดน ผู้นำเข้าจะมาที่พรมแดนตอนเช้า ตู๋ จะจัดการทุกอย่างจนขึ้นสุดท้ายเสร็จประมาณเที่ยงวัน หลังจากนั้นก็สามารถไปพักผ่อนหรือประกอบกิจกรรมอื่น แต่เมื่อต้องไปลอกเปลือกที่เมืองปากซอ ผู้นำเข้าก็ต้องไปควบคุมการทำงานที่นั่น เสร็จแล้วก็ต้องกลับมาที่พรมแดนเพื่อจัดการในขั้นตอนอื่นอีก ในช่วงที่ผลผลิตกะหล่ำปลีมาก (พ.ค.-ม.ค.) กะหล่ำปลีจากสวนจะถูกทยอยมาที่โรงขนถ่ายสินค้าเมืองปากซอตลอดทั้งวันทั้งคืน ซึ่งหมายความว่าผู้นำเข้าจะต้องวิ่งรอกไปกลับปากซอ-พรมแดน แทบไม่มีเวลาพักผ่อน

การที่ผู้นำเข้าจะต้องทำงานหนักในการควบคุมการลอกเปลือกกะหล่ำปลีรวมทั้งการทำงานในขั้นตอนอื่นๆ สะท้อนความขัดแย้งในความสัมพันธ์ของการจ้างงาน ในทัศนะของผู้นำเข้าพวกเธอมองว่า คนงานมักขี้เกียจและมักทำงานผิดพลาด ถ้าไม่ควบคุมก็จะล่าช้า และมีปัญหาในขั้นตอนต่างๆ แต่ในทัศนะของคนงานพวกเขาเห็นว่า ได้ทำงานอย่างเต็มกำลัง แต่ผู้นำเข้าก็ยังไม่พอใจ และพวกเขายังรู้สึกไม่พอใจค่าตอบแทนที่ไม่เพิ่มขึ้น เพราะค่าแรงที่ได้รับอยู่ในอัตราเดิมมาตลอดเป็นเวลากว่า 5 ปีแล้ว

ในกระบวนการทำงานเราจะเห็นได้ถึงการควบคุมคนงานของผู้นำเข้า และการต่อรองของคนงาน โดยการควบคุมประสิทธิภาพคนงานนอกจากจะใช้วิธีการลงโทษและยอมรับให้เป็นสมาชิกของกลุ่มซึ่งเป็นการควบคุมขั้นต้นแล้ว ในการทำงานยังใช้วิธีการจ้างงานแบบตอบแทนตามจำนวนชิ้นงานที่ทำได้ โดยคนงานหญิงจะได้ค่าตอบแทน จากการทำงานลอกเปลือกกะหล่ำปลีและนำบรรจุถุงพลาสติก (ถุงละ 10 กิโลกรัม) โดยจะได้รับค่าตอบแทนถุงละ 1 บาท ส่วนคนงานชาย การทำงานก็คือนำกะหล่ำปลีที่มาจากสวนลงจากรถ(ให้แรงงานหญิงลอกเปลือกและบรรจุถุง) จากนั้นนำกะหล่ำปลีขึ้น

รถอีกครั้งและจัดเรียงให้เรียบร้อย และพวกเขาจะต้องมากับรถที่มายังพรมแดน ทำการขนถ่ายกะหล่ำปลีจากรถที่มาจากปากช่องขึ้นรถบรรทุกของไทย โดยจะได้ค่าตอบแทนถุงละ 1 บาท เช่นเดียวกับคนงานหญิง การจ้างงานโดยให้ค่าตอบแทนตามจำนวนชิ้นงานนี้ จะทำให้คนงานควบคุมประสิทธิภาพการทำงานของตนเอง เพราะหากอยากได้เงินมาก ก็ต้องทำงานให้ได้มากขึ้น

สำหรับคนงานความเหน็ดเหนื่อยเคร่งเครียดและความรู้สึกที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ย่อมทำให้พวกเขาต้องการระบายความรู้สึกหรือต้องการให้ได้รับค่าตอบแทนที่ดีขึ้น แต่ในความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอย่างมาก พื้นที่ในการต่อรองของพวกเขามีไม่มากนัก ซึ่งเราจะเห็นได้จากการโต้ตอบในกระบวนการทำงานชิ้นต่างๆ อันละเอียดอ่อน สำหรับคนงานหญิง การลอกเปลือกกะหล่ำปลีเป็นขั้นตอนสำคัญ ถ้าลอกเปลือกออกน้อยเกินไปก็จะเป็นเปลือกกะหล่ำปลีชิ้นนอกที่ไม่สวยงาม แต่ถ้าลอกออกมากเกินไปน้ำหนักรก็จะลดไปมาก การนำกะหล่ำปลีเรียงลงถุงพลาสติกก็มีวิธีการที่จะทำให้ดูเรียบร้อยสวยงามพอดีกับขนาดถุง การชั่งน้ำหนัก ก็จะต้องทำให้ใกล้เคียงเกณฑ์ที่กำหนดมากที่สุด ถ้าเกินมากเกินไปผู้นำเข้าก็ขาดทุน ถ้าน้อยเกินไปผู้ซื้อที่ปลายทางก็จะตำหนิ การผิดพลาดแม้เพียงเล็กน้อยอาจหมายถึงกำไรที่ลดลงของผู้นำเข้า หรือการถูกผู้รับซื้อที่ปลายทางตำหนิ ซึ่งเป็นผลเสียต่อธุรกิจในระยะยาว การทำงานดังกล่าวนี้ต้องใช้ทักษะและประสบการณ์ (เป็นสาเหตุสำคัญที่ผู้นำเข้าต้องการใช้คนงานในสังกัดของตนแทนที่จะจ้างคนงานที่เมืองปากช่อง) ซึ่งคนงานหญิงอาจจะตั้งใจทำงานให้ผิดพลาด เพื่อสร้างความเสียหายแก่ผู้นำเข้า เพื่อแสดงถึงการต่อรอง

สำหรับคนงานชาย ขั้นตอนการแบกขนสินค้ามีความสำคัญเพราะกะหล่ำปลีบอบช้ำง่าย ต้องทำงานอย่างเบามือ การจัดเรียงถุงกะหล่ำปลีในรถก็มีความสำคัญทั้งในแง่ความจุ และการถ่วงน้ำหนักไม่ให้กดทับกันมาก สำหรับผู้นำเข้าบางเจ้าที่ต้องส่งสินค้าเข้ากรุงเทพฯ โดยส่งให้แก่ผู้ซื้อหลาย

เจ้าและบางครั้งอาจมีสินค้าอื่นๆ แทรกไปด้วย การจัดวางสินค้าบนรถบรรทุกมีความสำคัญ เพราะจะต้องกำหนดไว้ว่า สินค้าชนิดใดจะวางไว้ตอนใดของรถ จะวางไว้ชั้นล่างหรือชั้นบน ในตอนนั้นของรถจะมีสินค้าชนิดใดจำนวนเท่าใด เพราะการนำสินค้าขึ้นรถจะส่งผลต่อการนำสินค้าลงจากรถ เมื่อไปถึงปลายทางรถจะจอดเป็นจุดและเป็นลำดับในสภาพตลาดที่จอแจ การนำสินค้าลงจากรถจะต้องมีลำดับที่ไม่สับสนผิดพลาด ดังนั้นการนำสินค้าขึ้นรถจึงเป็นปฏิบัติการสำคัญที่แรงงานชายอาจตั้งใจทำงานให้ผิดพลาด เพื่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้นำเข้า

ด้วยเหตุนี้เราจึงเห็นภาพ ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีลดหลั่นลดน้อยลงไม่ได้กลับบ้านช่อง ต้องไปโหวกเหวกคอยควบคุมคนงานอย่างใกล้ชิด (ในช่วงกะหล่ำปลีมากต้องทำงานทั้งกลางวันและกลางคืน) พวกเขาบอกว่าสภาพนี้เหน็ดเหนื่อยแสนสาหัส อย่างไรก็ตามความเหน็ดเหนื่อยและทำอะไรที่หุดหายก็ยังสามารถหาทางทดแทนได้ โดยความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เหนือกว่าคนงานและชาวสวนกะหล่ำปลี เราจะพบว่าภาระถูกผลักไปที่หลังไหล่ของคนในสังกัดของพวกเขา สำหรับคนงานดังได้กล่าวแล้วว่า ค่าแรงไม่เพิ่มมาเป็นเวลากว่า 5 ปี การมาทำงานและพักแรมที่โรงขนถ่ายกะหล่ำปลียังทำให้ผู้นำเข้าสามารถควบคุมคนงานได้อย่างใกล้ชิด เพราะคนงานอยู่ในสายตาตลอดแม้เวลานอนหลับพักผ่อน จึงเท่ากับเป็นการเข้าไปควบคุมชีวิตแม้ในเวลาที่ไม่ควรจะเป็นของส่วนตัวและของครอบครัว สำหรับชาวสวน ในปัจจุบันยังไม่ปรากฏว่ามีการกดราคารับซื้อกะหล่ำปลีจากชาวสวนอย่างโจ่งแจ้ง แต่ด้วยอำนาจที่เหนือกว่าในการควบคุมการผลิตและการตลาดก็สันนิษฐานได้ว่า ราคารับซื้อจะต้องถูกกดให้ต่ำลง และอาจมีการเพิ่มรายได้ของผู้นำเข้าในทางอื่นๆ เช่น การขึ้นราคาปัจจัยการผลิต หรือการเร่งให้ชาวสวนผลิตมากขึ้นอีก การค้ากะหล่ำปลียังเชื่อมต่อกับโลกแนบแน่นขึ้น เส้นทางธุรกิจที่คาดเดายิ่งขึ้นก็รอคอยอยู่เบื้องหน้า และนั่นก็หมายถึงชีวิตของผู้คนที่พรมแดนที่จะต้องปรับตัวต่อสู้กันอย่างไม่ลดละ

บทสรุป

ปลายปี พ.ศ. 2549 ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีสามารถต่อรองให้ทางการลาว ยกเลิกข้อบังคับการไปลอกเปลือกกะหล่ำปลีที่เมืองปากซง การลอกเปลือก กลับมาทำที่พรมแดนอีกครั้ง แต่ทางการได้จัดสถานที่ให้ใหม่อยู่ห่างจาก พรมแดนออกไปประมาณ 2-3 กิโลเมตร พร้อมกับระเบียบใหม่ที่อนุโลมให้ รถบรรทุกจากฝั่งไทยข้ามพรมแดนไปรับกะหล่ำปลีที่ลานขนถ่ายกะหล่ำปลี แห่งใหม่ได้ สถานการณ์บวกจึงกลับมาเป็นของผู้นำเข้ากะหล่ำปลีอีกครั้ง แต่ ในปีเดียวกันนี้ก็มีการเดินหน้าเจรจาระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับแขวง จำปาสัก เพื่อผลักดันข้อตกลงการเกษตรแบบพันธสัญญาอย่างเป็นทางการ ซึ่งจะเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มทุนขนาดใหญ่เข้ามาในธุรกิจการค้ากะหล่ำปลี โจทย์ข้อใหม่กำลังมา อนาคตของผู้ค้ากะหล่ำปลีท้องถิ่นอยู่ใน กระแสการเปลี่ยนแปลงอันเชี่ยวกราก แต่ในวันที่ยังไม่มีนักธุรกิจหน้าใหม่มา แทนที่ ไม่ว่าเราจะเรียกพวกเขาว่า “ผู้นำเข้า” “แม่พระผู้อารี” “แม่ค้าปาก ตลาด” หรือ “ขาใหญ่” เธอคือผู้เชื่อมต่อโลกกับท้องถิ่น ด้วยรูปแบบและวิธีการเฉพาะตน อาจกล่าวได้ว่า ในธุรกิจการค้ากะหล่ำปลีข้ามพรมแดนในวันนี้ ไม่มีใครทำอาชีพนี้ได้ดี (มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจสูงสุด) เท่ากับพวก เธอ บทความนี้นำเสนอเงื่อนไขระดับโลก ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น อันเป็นที่มาของธุรกิจนำเข้ากะหล่ำปลี ภารกิจอันท้าทายในการนำเข้าสินค้า ระหว่างดินแดน และผู้นำเข้าที่ฉวยใช้โอกาสบุกเบิกและสร้างสรรค์ธุรกิจ รวมทั้งการจัดการการผลิตและแรงงานด้วยวิธีพิเศษ เพื่อการจัดการสินค้า อย่างมีประสิทธิภาพ การเข้ามาแบกรับภารกิจและปฏิบัติการทางการค้าของ พวกเธอ แสดงนัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบัน แม้กระแส โลกาภิวัตน์จะไหลบ่าท่วมท้น แต่ทุกที่ที่มันไปถึงก็จะมีปฏิกิริยาตอบสนอง จากท้องถิ่นในรูปแบบแตกต่างกัน

บทความนี้เสนอว่า แม้กระแสโลกจะทรงอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น แต่(คน)ท้องถิ่นก็เป็นผู้ลุกขึ้นมาคัดสรร ดีความ และกระทำการ ดังนั้นไม่ใช่การให้ความสำคัญต่อโลกเพียงฝ่ายเดียว แต่การเข้าใจท้องถิ่นซึ่งมีสังคมวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางอำนาจเฉพาะถิ่น และการเป็นผู้กระทำการอันกระตือรือร้นต่อกระแสโลก คือหนทางที่เราจะเข้าใจและประเมินการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกปัจจุบัน แต่ประเด็นที่สำคัญไปกว่านั้นคือ ปัญหาความไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกรและคนงานลาว รวมทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้นในเครือข่ายการค้าในกรณีศึกษานี้ บ่งบอกว่าโลกาภิวัตน์ภายใต้อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ ที่บูชาแต่ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจเหนือสิ่งอื่นใด อาจเป็นเพียงเครื่องมือในการเอารัดเอาเปรียบและสร้างปัญหาแก่สังคมที่ด้อยอำนาจกว่าของโลกยุคใหม่

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้ปรับปรุงจากผลการวิจัยเรื่อง “วิถีการค้าชายแดน: โลกาภิวัตน์ การควบคุม และการต่อรอง กรณีศึกษาการค้าของผู้ค้าขายในพื้นที่พรมแดนไทย-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี” (2550) ภายใต้ชุดโครงการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาชุมชนชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนการวิจัยจากสภาวิจัยแห่งชาติ.

² ชื่อผักชูในภาษาลาวน่าจะมาจากภาษาฝรั่งเศสที่เรียกกะหล่ำปลีว่า chou ชาวลาวท่านหนึ่งกล่าวว่าผักชูเป็นผักที่ชาวฝรั่งเศสนำมาปลูกสมัยปกครองลาว

³ ถ้าคิดราคากะหล่ำปลีเฉลี่ยกิโลกรัมละ 4 บาท หมายความว่ามีการกะหล่ำปลีผ่านพรมแดนช่องเม็กเข้ามาในปีดังกล่าวจำนวนประมาณ 10 ล้านกิโลกรัม หรือ 10,000 ตัน

⁴ ที่ดินส่วนใหญ่ในเมืองปากซอวยังไม่เป็นกรรมสิทธิ์เอกชน เนื่องจากนโยบายสังคมนิยม ที่ไม่ส่งเสริมระบบกรรมสิทธิ์เอกชน อย่างไรก็ตาม รัฐบาลกำลังดำเนินการรับรองกรรมสิทธิ์เอกชนและออกเอกสารสิทธิ์ให้ เพื่อส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

⁵ 260 กีบ เท่ากับ 1 บาท

⁶ ในปี พ.ศ. 2547 ในช่วงกลางฤดูการผลิต ราคาผลผลิตตกต่ำลงเหลือ ก.ก. ละ 50 สตางค์ ทำให้เกษตรกรจำนวนมากย่ำแย่ แต่ในช่วงที่ราคาดีอาจพุ่งขึ้นไปสูงถึง ก.ก. ละ 8-13 บาท

⁷ ผู้เขียนขอไปอาศัยค้างคืนที่บ้านชาวลาวหลายคนแต่ได้รับการปฏิเสธ เพราะเหตุว่า “ต้องรายงานนายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ก่อน

⁸ เช่นกรณีการกบฏวังเต่า-ช่องเม็ก ในปี พ.ศ. 2543 ที่กลุ่มต่อต้านรัฐบาลลาว ซึ่งไม่พอใจการปกครองของรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์ลาว ได้ก่อความไม่สงบที่ด่านพรมแดนวังเต่า-ช่องเม็ก โดยเตรียมการและเคลื่อนกำลังไปจากดินแดนไทย ในปีเดียวกันมีข่าวว่า นิโคล เทริโอ นักร้องมีชื่อเสียงชาวไทยให้สัมภาษณ์ทางโทรทัศน์มี

เนื้อหาในทางดูถูกคนลาว ทำให้เกิดความไม่พอใจต่อประชาชนลาว ทั้งสองกรณีกลายเป็นประเด็นปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

⁹ แม้ว่าคนไทย-ลาวโดยปกติจะเรียกผู้หญิงวันกลางคนขึ้นไปอย่างให้เกียรติด้วยการเติมสรรพนาม “แม่” นำหน้าชื่อ แต่ผู้เขียนเสนอว่า คำว่าแม่ในที่นี้มีความหมายมากกว่าการให้เกียรติธรรมดา เพราะใช้คู่กับคำว่า “ลูกสวน” และ มีปฏิบัติการอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย

¹⁰ ผู้เขียนได้วิเคราะห์การค้าเลี้ยงภรรยาและการปรับตัวทางอาชีพเช่น การเกิดชิบปั้ง อีสระ ไวโดยละเอียด โปรดดู พฤษ (2550) และ พฤษ (2551)

บรรณานุกรม

- เกษียร เตชะพีระ, 2542, “แบบวิถีอำนาจไทย: ข้อคิดว่าด้วยความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสุขในสังคมไทย” ใน นิพนธ์ พัวพงศกร, (บก.), จากวิกฤตเศรษฐกิจสู่ประชาสังคม, หนังสือที่ระลึก 60 ปีอาจารย์อัมมาร์ สยามวาลา, กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เขียน ธีระวิทย์, อติสร เสมอแย้ม และ ทานตะวัน มโนรมย์, 2544, ความสัมพันธ์ไทย-ลาว ในสายตาของคนลาว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนส่งเสริมการวิจัย และ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ด่านตุลการพิบูลมังสาหาร, 2548, “ข้อมูลสถิติการนำเข้า-ส่งออกสินค้าผ่านด่านพรมแดนช่องเม็กรอบ 3 ปี (ปีงบประมาณ 2546-2548)”, เอกสารอัดสำเนา.
- ประเทือง นรินทรกุล ณ อยุธยา., 2537, “การจัดการที่ดินภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา: กรณีศึกษาผู้ปลูกพืชพาณิชย์ในเขตกิ่ง อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พฤกษ์ เกาตวิล, 2550, รายงานการวิจัย “วิถีการค้าชายแดน: โลกาภิวัตน์ การควบคุม การต่อรอง กรณีศึกษาการค้าของผู้ค้าชายในพื้นที่พรมแดนไทย-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี” อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (เอกสารอัดสำเนา)
- พฤกษ์ เกาตวิล, 2551, “พื้นที่เล็กๆ ของการดำรงชีวิตในการค้าชายแดน” ใน วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, (กำลังจัดพิมพ์)
- สุริยา สมทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา และ นันทิยา พุททะ, 2537, แม่หญิงคำหุก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน, นครราชสีมา: หอ่งไทยศึกษานันทน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อคิน รพีพัฒน์, 2533, สตรีไทยในสลัม: กรณีของตรอกใต้, กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย.

-----, 2542, ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย ล้าสมัยแล้วฤๅไหน,ใน นิพนธ์ พัวพงศกร, (บก.), *จากวิกฤตเศรษฐกิจสู่ประชาสังคม*, หนังสือที่ระลึก 60 ปี อาจารย์อัมมาร์ สยามวาลา, กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Clapp, Roger A., 1994, "The Moral Economy of the Contract" in *Living Udder Contract: Contract Framing and Agrarian Transformation in Sub-Saharan Africa*. Peter D. Little and Michael J. Watt., eds., Wisconsin: University of Wisconsin Press.

Goodman, David and Michael J Watt. (eds.), 1997, *Globalizing Food: Agrarian Question and Global Restructuring*, London and New York: Routledge.

Harvey, David., 1990, "From Fordism to Flexible Accumulation" in *The Condition of Postmodernity*, Cambridge: Blackwell Publishers Inc.

Keyes, Charles F., 1984, "Mother or Mistress but Never a Monk: Buddhist Notions of Female Gender in Rural Thailand". *American Ethnologist*. 11 (2): 223-241.

Kirsch, A. Thomas, 1982, "Buddhism, Sex-Roles and Thai Society" in *Women of Southeast Asia*. pp.16-41. Edited by Penny Van Esterik. Occasional Paper No. 9. Dekalb: Northern Illinois University, center for Southeast Asian Studies.

Long, Norman., 2000, "Exploring Local/Global Transformations" in *Anthropology, Development and Modernities: Exploring Discourses, Counter-Tendencies and Violence*, London and New York: Routledge.

Robertson, Roland., 2003, "Globalisation or Glocalisation" in *Globalization Critical Concepts in Sociology .Volume III*, Roland Robertson and Kathleen E. White eds., London and New York: Routledge.

Walker, Andrew., 1999, *The Legend of the Golden Boat*, Honolulu: University of Hawai'i Press.